

Universiteit
Leiden
The Netherlands

'Zonder eigen gewinne en glorie' : Mr. Iman Wilhelm Falck (1736-1785), gouverneur en directeur van Ceylon en Onderhorigheden

Dulm, F. van der

Citation

Dulm, F. van der. (2012, February 9). *'Zonder eigen gewinne en glorie' : Mr. Iman Wilhelm Falck (1736-1785), gouverneur en directeur van Ceylon en Onderhorigheden*. Uitgeverij Verloren, Hilversum. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/18470>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/18470>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

4 In dienst van de Verenigde Oost Indische Compagnie

... niet uyt reedenen, als of het hem in het geliefde vaderland aan geluk, en deze met Zijne geschiktheid over een komende bediening zoude ontbroken hebben, ...¹

4.1 Patronage

Volgens Iman Falck is het niet mogelijk ‘... zonder machtige Patronen door de wereld te komen’.² Zijn opvatting wordt door een aantal gedegen studies sedert de jaren zeventig van de twintigste eeuw geheel onderschreven. Het hele regerings- en bestuursstelsel van de Republiek functioneerde op een complex geheel van patroon – cliëntrelaties binnen de gegeven institutionele kaders.³ Gabriëls ging bij zijn uiteenzetting over het Stadhoudelijk stelsel⁴ in de achttiende eeuw hierop nog uitvoeriger in: het patronagesysteem op het regeringsniveau liep volgens hem door alle bestuurlijke geledingen van de samenleving heen.

De ‘patronage verhouding’, aldus Pollmann, bestond steeds uit ‘dienst en wederdienst ...’, daarbij Eisenstadt en Roniger aanhalend in hun ‘The study of patron–cliënt relations and recent developments in sociological theory’.⁵ Zij spraken over patronage tussen twee individuele personen of groepen die in een ongelijke verhouding tot elkaar staan. Er bestond echter geen formele overeenkomst.

De patroon had meer macht, geld en aanzien dan de cliënt. De patroon en zijn cliënt c.q. vertrouweling zijn elkaar over en weer tot dienst. De openstelling van de toegang tot inkomsten, ambten, privileges, aanzien of potentie die door een patroon aan zijn cliënt kon worden verschaft werd patronage genoemd. De patroon, aldus Gabriëls, verleende toegang

1 NA, Collectie Falck 2 inv. nr. 133, Manger, Lijk Reede, 20.

2 NA, Collectie Falck 3 (136), Iman Willem Falck aan Otto Willem Falck (duplikaat), 12 november 1776 naar aanleiding van de verdere mogelijkheden van de zoon van tante Tiet (Bijlage III, Margaretha (Utrecht, 1722–Monfoort, 1795), huwde 1745 Mr. Hendrik Anthony Gobius) dat hij maar zeeman moet worden want dat is het enige beroep waarvoor geen patroon nodig is.

3 Hovy, ‘Institutioneel onvermogen’, 134; de auteur L. Hovy promoveerde in 1766 aan de RUG op *Het voorstel van 1751 tot instelling van een beperkt vrijhandelstelsel in de Republiek (Propositie tot een gelimiteerd porto-franco)*. Deze dient niet te worden verward met L. Hovy die in 1991 promoveerde aan de VUA op *Ceylonees Plakkaatboek*.

4 Gabriëls, *Heren als dienaren*, 4 en 169.

5 Pollmann, ‘Dienst en wederdienst’, 216.

tot bepaalde schaarse middelen, welke anders niet bereikbaar waren voor de cliënt.⁶ De cliënt was beschikbaar voor wederdiensten. Het woord patroon of patronen werd in de achttiende eeuw ook gebruikt om een meerdere of hogere instantie aan te duiden. Gouverneur Van Imhoff duidde de bewindhebbers aan als ‘mijn patronen’.

In de nog voortsukkelende Republiek en bij de Compagnie speelde het patronagesstelsel een hoofdrol. Volgens C.H.E. de Wit vormde het zelfs ‘de sleutel tot het begrijpen van de gebeurtenissen in de periode 1747-1795’.⁷ Een regent kwam via het patronagesstelsel c.q. het Stadhoudelijk stelsel in de tweede helft van de achttiende eeuw aan een politiek of bestuurlijk ambt in zowel de Republiek als in de Oost. ‘Het Stadhoudelijk Stelsel drukte weliswaar in belangrijke mate zijn stempel op het politiek bedrijf, maar kan daarmee niet worden gelijkgesteld; het was ten nauwste verbonden met de officiële staatsinstellingen van de Republiek. Er was daarbij sprake van een voortdurend spel van krachten en tegenkrachten tussen de informele manier van machtsuitoefening enerzijds en het formele institutionele kader anderzijds’.⁸

Lequin merkte op dat onderzoek in de Resoluties van de VOC-Kamer Amsterdam sailante gevallen van patronage had opgeleverd die geaccepteerd bleken te zijn,⁹ alle personen vanaf de rang van assistent of boekhouder konden alleen verder indien er voorspraak werd gedaan.¹⁰ Binnen de VOC bestond een patronage die volgens de achttiende-eeuwse tradities een gevarieerd karakter had. Allerlei praktijken kwamen voor om een VOC-functie te bemachtigen.

Officieel was patronage helemaal niet toegestaan bij de Compagnie; zij keurde deze volgens de eed van de Gouverneur-Generaal niet goed; hetzelfde gold voor vriendjespolitiek. Lequin vond dit laatste hypocriet en met dubbel krijt schrijven.¹¹ Patronage door bewindhebbers was wel toegestaan wanneer deze de aanstelling van personeel betrof. Taylor merkt op dat in de loop der tijd de banden binnen de Compagnie in toenemende mate waren gebaseerd op een systeem waarbij bloedverwanten werden voorgetrokken.¹² Nepotisme of het voortrekken van familieleden of vrienden heeft een zeer negatieve klank in de geschiedenis. Bij patronage konden deze aspecten een rol spelen. Het naar voren schuiven van familieleden, vrienden of personen in het kader van een wederdienst zonder kwaliteit voorop te stellen, zorgde voor verval en slechte resultaten. Toch ging het in de achttiende eeuw vooral om een zakelijke verhouding tussen cliënt-patroon en veel minder om een emotionele binding zoals deze bestond in de zeventiende eeuw.¹³ Groenveld constateert dat nepotisme een vorm van patronage was.¹⁴ Taylor legt hierop te veel de nadruk. Nepotisme en het voortrekken van familieleden bestond wel.

6 Gabriëls, *Heren als dienaren*, 179.

7 De Wit, *Nederlandse revolutie*, 65.

8 Gabriëls, *Heren als dienaren*, 440; het Stadhoudelijk stelsel was echter niet alleen een systeem van dienst en wederdienst maar ook van straf en beloning.

9 Lequin, *Personeel*, 55.

10 Lequin, *Personeel*, 58.

11 Lequin, *Personeel*, 80.

12 Taylor, *Social World*, 55.

13 Janssen, *Creaturen van macht*, 112-113.

14 Groenveld, ‘C’est le père, qui parle’, 55.

De relatie tussen de stedelijke overheid in Nederland en de VOC bewindhebbers en de invloed van regenten op de keuze van bestuurders gaven tal van mogelijkheden voor patronage. Het systeem werd in hoge mate gehekd door Jacob Haafner, die van mening was dat bekwaamheid of verdienste niet gold maar slechts gunst.¹⁵ ‘Het is in ginsche landen evenals hier gesteld, posten en ambten worden er niet naar bekwaamheid of verdiensten, uitgedeeld en begeeven’. Haafner was een geschoolde schrijver, opgeklommen via het vooronder, die vaak als ‘betrouwbaar’ informant naar voren wordt geschoven. Hij gaf een ander uiterst negatief beeld.

Falcks patroon Hope stelde echter wél kwaliteitseisen en andere voorwaarden. Voor hem was het recommanderen van personen geen vanzelfsprekendheid, niet alleen voor wat hoort wat. In een brief deed Gouverneur-Generaal Van der Parra een verzoek aan Hope dat eerstgenoemde had ontvangen van de bewindhebber Jan van Styrum.¹⁶ Deze vroeg een goed woordje voor Jan Hugo van der Put, secretaris van de weeskamer van Banda. Hope gaf in zijn antwoord aan Van der Parra zijn voorwaarden op een dergelijk verzoek: ‘... bequaamheid en goed gedrag’ waren voor hem een *conditio sine qua non*. De persoon in kwestie moest daarnaast van ‘fatsoenlijke & respectable Vaderlandsche Fam.’ stammen en het belang van de Compagnie moest daarmee gediend zijn.¹⁷

Falck zou als gouverneur, evenals andere hoge bestuurders in de Republiek en Azië, zijn best doen goed bekendstaande familieleden, vrienden en kennissen te ondersteunen bij het verkrijgen van een functie. Hier was niets mee mis. Daarnaast omgaf hij zich met vertrouwelingen, die voortkwamen uit het complex van het patronagestelsel, vriendschappen en familienetwerken.

Zo zorgde hij dat zijn neefje ‘de heer Gobius’¹⁸ een aanstelling kreeg als onderkoopman¹⁹ via Boers,²⁰ eerste advocaat van de Compagnie.

Een aanbeveling ging niet altijd via een patroon of makelaar. Hope kreeg rechtstreeks een brief van Cornelis de Cock,²¹ die zichzelf aanbeval onder vermelding dat hij een neef was van

15 Haafner, *Reizen*, 19.

16 Jan van Styrum (1721-1774), bewindhebber VOC afkomstig uit Haarlem.

17 NA, Collectie Hope inv. nr. 24; Thomas Hope aan Petrus Albertus van der Parra, 5 november 1766.

18 Mr. Jacobus Gobius (Semarang, 1721-Batavia, 1765), zoon van gouverneur van Malakka mr. Joan Frederik; huwde Angela van Loon, (moeder behoorde tot het Amsterdamse regentengeslacht Hoofft); advocaat ten Hove van Utrecht; 1758 uitgevaren Kamer van Amsterdam met het VOC-schip Liefde als onderkoopman; 1759 Batavia (NA, VOC-Opvarenden; NP. XX, 100).

19 NAK/HCA/ inv. nr. 30/375, Jacob Elis Arnoutsz aan Iman Willem Falck, 1 november 1780.

20 Mr. Frederik Willem Boers (1743-1815), 1766 promoveerde in de rechtsgeleerdheid aan de universiteit van Leiden; 1770 eerste advocaat van de Compagnie.

21 Cornelis de C(K)0(c)k (Eindhoven, 1735-Groningen, 1810), achterneef van Iman Falck; zoon van Jan Jacob (omstreeks 1708-vóór 1749) en Cornelia Margaretha Meurs (Culemborg, 1716?-1749?), dochter van Cornelis, heer van Crayenstein en Ida Heynen (1692-1735); zij was de zuster van Margaretha Elisabeth, weduwe Gobius, grootmoeder van Iman Willem Falck; Cornelis is hierdoor een achterneef; kleinzoon van Mr. Gerhard Regnier, o.a. raadsheer te Groningen, lid admiraliteit van Harlingen, lid Ged. Staten en Raad van State (Groningen, 1683-idem, 1737) en Martina Margaretha Geertsema (1687-vóór 1750), Feenstra, *Spinnen*, 71. De Cock en Geertsema waren *homines novi* in Groningen en zij hadden hun opkomst te danken aan hun kwaliteit van goede juristen; 1754 uitgevaren voor de Kamer Amsterdam met het VOC-schip Stadwijk als constabelmaat (NA, VOC inv. nr. 6317 Grootboek Stadwijk) samen met Jan Wttewaal (NA, Collectie Wttewaal van Staveren, inv. nr. 42); 1758 soldij/overdrager titulair; 1765 gezworen klerk te Colombo in gevolg van Iman Falck; 1766 titulair onderkoopman/dispensier titulair van Galle (NA, VOC, inv. nr. 3203, Resolutie Raad, 10 november 1766) en huwde

Iman Falck en van onberispelijk gedrag met moeilijke privé-omstandigheden.²² Het zelfde gold voor de latere luitenant-generaal Cornelis Kraijenhoff en eerdergenoemde achterneef van Falcks vrouw. Hij berichtte dat hij tot ‘meester der vrije kunsten en leraar wijsbegeerte was bevorderd door zijn afstuderen aan de universiteit van Harderwijk’; hij beval zich aan voor zijn ‘protectie’.²³ In deze laatste gevallen ging het om het noemen van een vertrouwde naam als een referentie en als aanbeveling.

Er was sprake van een patronageverhouding als een persoon optrad als permanente referentie en bemiddeling door een persoon die op een hoger maatschappelijk niveau stond. Wederzijdse genegenheid vormde daarbij geen noodzakelijk kenmerk. Het patronagesysteem raakte volgens Janssen in zijn dissertatie over de Friese stadhouder Willem Frederik in diskrediet op het moment dat in principe alle mannen gelijke rechten hadden, want het systeem was gebaseerd op ongelijkheid, op dienst en wederdienst.²⁴ Thomas Hope stelde zich echter wel heel vriendschappelijk op toen hij zich in 1770 terugtrok als representant van prins Willem V in het college van de Heren XVII; ‘Daar blijft dan voor my alleen overig om UEG van herten te bedanken voor deselfs vriendelijk & nuttige correspondentie’.²⁵

Het patronagestelsel berustte niet alleen ‘op onverbloemde machtsuitoefening en bevoordeling van gunstelingen’ zoals onder de ‘luitenant-stadhouder’ Willem Nicolaas Pesters in het Utrechtse wel het geval was,²⁶ maar op de eerdergenoemde dienst en wederdienst.

Henriëtte Tegentreich barones von Reder, (Lichnitz, ?-Colombo, 1778), dochter majoor Friederich Wilhelm en Constance Caroline barones von Herlus; 1767 koopman, kapitein van de kaneel; 1769 opziener Galle Korles (NA, VOC inv. nr. 3364, 28 augustus 1769); 1770 eerste pakhuismeester; 1777 verzoek te repatriëren i.v.m. voortdurende indigestie; verlossing met behoud van gage (NA, VOC inv. nr. 3517, Resolutie Raad, 21 januari 1777; in een brief van 30 juni 1776 aan Jan Wttewaal te Utrecht dat hij ook wel met fortuin wilde vertrekken, maar zat vast aan functie (NA, Collectie Wttewaal, inv. nr. 42); 1782 opperkoopman, dessave van Colombo; 1785 ambassadeur naar Kandy (maakte zes keer deel uit van een ambassade waarvan twee keer als eerste ambassadeur); 1786 verlost naar Patria; met het VOC-schip Stavenisse samen met ds. Jan Brandes tot de Kaap; 1789 lid genootschap Pro Excolendo lure Patria; 1792 ouderling Hervormde gemeente Groningen; 1795 oppervoogd stadsweeshuis; 1795 lid municipaliteit stad Groningen (Brood, Nieuwland en Zoodsma, *Homines Novi*, 82; De Bruijn en Raben, Jan Brandes, 49; CBG NL Polyliet dos. inv. nr. NL 050669; NA en NAK/HCA/inv. nr. 32/375 Held Woltemade diverse brieven; DAS); zwager Christiaan Rose huwde Constantia barones von Rheder (NA, VOC inv. nr. 3773, Resolutie Raad, 28 april 1780); tekening Jan Brandes van ‘Dessave De Cock en zijn medewerkers in Hulsdorp’, De Bruijn en Raben, Jan Brandes, 257-260; gaan ervan uit dat Cornelis de Cock een vooraanstaand lutheraan in Colombo is gelet op de contacten met ds. Jan Brandes. Broer Gerhard Regnier Cock (bij Tricht, 1733-Colombo, 1777); 1754 opperkoopman; 1769 Pakhuismeester Galle. In Oost-Friesland waren contacten geweest tussen oudere generaties (De) Cock en Falck; in 1624 is er melding in een ‘kontrakten protokolle’ van Salomon Cock dat hij land bij Marienwehr verkocht aan Tammo Valcke, broer van Ocko Valcke grootvader van Otto Wilhelm Falck. (Niedersäckische Staatarchiv in Aurich, Kontrakten protokolle Ambt Emden 1620-1625, Rep 234, nr. 122-249L).

²² NA, Collectie Hope inv. nr. 34, Cornelis de Cock aan Thomas Hope, 16 november 1767; wat de moeilijke privé-omstandigheden zijn, is niet duidelijk tenzij het ging om zijn weduenaarschap; zijn huwelijk met barones De Reder kan niet zijn eerste huwelijk zijn.

²³ NAK/HCA/ inv. nr. 30/317, Cornelis R.T. Kraijenhoff aan Iman Willem Falck, 5 december 1780; Cornelis Rudolphus Theodorus Kraijenhoff (Nijmegen, 1758-1840), generaal der genie en arts (zie Inleiding).

²⁴ Janssen, *Creaturen van de macht*, 234.

²⁵ NA, Collectie Hope, inv. nr. 24, Thomas Hope aan Iman Willem Falck, 18 december 1770; hij schreef dat hij de Prins had gevraagd hem te ontslaan als zijn representant en als bewindhebber. Hij merkte verder op dat hij zich van die zorgen had ontslagen maar ook besloot zich niet verder met de VOC te bemoeien. Als reden gaf hij ‘construerele indigestie en daar uyt veelal ontsaane lichaamsklagen’. Een enigszins overeenkomstige brief schreef hij aan de ordinaris raad Willem Alting waarbij hij opmerkte dat hij hoopte dat de Heer hem nog enige jaren zou sparen.

²⁶ De Bruin, ‘Prins en zijn regenten’, 278.

Pollmann gaat in haar artikel over Patronage op de kwestie van ‘Dienst en wederdienst’ uitvoerig in. Zij beschouwt het als een zeer belangrijk kenmerk van het patronagesysteem. Daarom beperkt zij zich niet alleen tot het beschrijven van de patroon, maar gaat zij tevens in op het handelen van de cliënt en de cliënt-patroonverhouding.

Het was noodzakelijk voor iemand die vooruit wilde komen in de maatschappij of die wilde overleven, dat hij ‘vrienden’ had.²⁷ Met deze ‘vrienden’ kon een netwerk worden opgebouwd en onderhouden; het vormde de kern van een ‘vriendschap’.²⁸ Een vooraanstaand familielid speelde meestal de rol van makelaar, maar dat kon ook een vreemde zijn; deze hielp het familielid in contact te komen met de juiste persoon of personen die hem verder konden helpen. Op Iman Falck en velen van zijn tijdgenoten zijn deze kenmerken van toepassing.

4.2 Naar de Kamer Amsterdam

Falck had nadrukkelijk de beslissing genomen naar de Oost te gaan nadat hij gelauwerd het Academiegebouw had verlaten. Daarom was hij niet via familierelaties op zoek gegaan naar een ‘bediening’ als advocaat aan het Hof van justitie of als kanunnik van een van de kapittelkerken. Dit zou voor iemand van zijn status in zijn positie een logische stap zijn geweest op weg naar bijvoorbeeld een zetel in de Utrechtse vroedschap of een of andere bestuurlijke functie namens het gewest. Hij had de juiste achtergronden: aristocratische afkomst, goede connecties, vermogen, een goede opleiding en intellect.

Bij de Utrechtse familie Falck was een functie bij de Oost-Indische Compagnie inmiddels usance geworden. De aanleiding van zijn keuze lag wel totaal anders dan op het moment dat zijn vader en ooms hadden aangemonsterd. Bij hen ging het na het financiële debacle van grootvader Otto Wilhelm erom fortuin te vergaren, daarmee terug te keren en een goede plaats binnen de Utrechtse elite te bemachtigen.

Een behoorlijke post bij de Compagnie voor een lid uit een patricisch geslacht en gepromoveerd aan een universiteit lag veelal op het niveau van onderkoopman. Zo’n post werd niet via de gewone aanmonstering bij de Kamer Amsterdam verkregen; naast bekwaamheid golden, hoewel daarover nogal verschillend wordt geoordeeld, de juiste connecties en/of patronage.²⁹

Voordat iemand als Mr. Iman Falck naar de Kamer Amsterdam van de VOC toog, was het voor een kandidaat voor een gekwalificeerde functie van belang zich te laten introduceren via een Bewindhebber. Volgens het verslag van achterneef Anton Reinhard³⁰ zou diens vader Otto Willem in gezelschap van neef Iman naar Amsterdam zijn gegaan voor een onderhoud met ‘Mr. Hasselaer’ of wel Mr. Gerard Arnout Hasselaer die naast burgemeester van Amsterdam ook bewindhebber was van de Compagnie.³¹ Er zouden volgens hetzelfde verslag

²⁷ Pollmann, ‘Dienst en wederdienst’, 229.

²⁸ Kooijmans, *Vriendschap*, 17.

²⁹ Lequin, *Personeel*, 58.

³⁰ Colenbrander, *Gedenkschriften*, 53.

³¹ Mr. Gerard Arnout Hasselaer (1698-1766), zoon van Gerrit; 1738 bewindhebber van de VOC; 1748-1765 enige malen

twee onderkoopmansplaatsen beschikbaar zijn, maar tijdens het gesprek werd duidelijk dat het maar om één ging 'en deze behoorde natuurlijk aan den gepromoveerden'. Voor Otto was er slechts een plaats over als constabelmaat. Oom George Tammo en oom Isack³² vonden dat ongehoord en onbespreekbaar. Er moest tenminste een plaats van assistent worden aangeboden, anders moest er maar van een traktement bij de VOC worden afgezien. Volgens haar achterkleinzoon Anton Reinhard zou Grootmoeder Constantia het hier geheel niet mee eens zijn geweest en had daarmee het pleit gewonnen. Naar haar motieven valt slechts te gissen; vermoedelijk waren het financiële overwegingen. Aldus werden Iman als onderkoopman en Otto als constabelmaat aangemonsterd op het VOC-schip Amelisweert. Als eerste formele handeling legden zij op de artikelbrief de eed van trouw af aan de Compagnie.³³ Een eerste dienstverband van vijf jaar ving hiermee aan. In het scheepssoldijboek van de Amelisweert zouden van nu af aan hun financiële verplichtingen worden bijgehouden. Uit latere correspondentie bleek dat Imans aanstelling 'boven het getal'³⁴ had plaatsgevonden.

Lequin heeft in de door hem geraadpleegde bronnen geen gegevens gevonden waar er sprake was van een borgsom voor onderkoopman, zoals dat het geval was in de zeventiende eeuw.³⁵ Het is ook niet bekend aan welke specifieke voorwaarden een onderkoopman moest voldoen om in deze rang te worden aangesteld. Lequin merkt op dat er werd geëxamineerd naar de bekwaamheden van aanstaande assistenten en onderkooplieden³⁶ ten overstaan van de 'Heeren van de Rekenkamer' en door een speciaal daartoe benoemde boekhouder. Dit sloeg terug op de situatie in 1687. Op warenkennis zou ook moeten worden gelet getuige een resolutie van de Heren XVII.³⁷ Iman repte hier nimmer over in zijn correspondentie. Pas in 1777 bepaalden de Heren XVII dat alleen personen die bij indiensttreding twintig jaar of ouder waren in aanmerking kwamen voor de rang van onderkoopman.³⁸

Of de beide Falcken aan specifieke eisen hadden moeten voldoen, blijft onduidelijk. Iman werd aangesteld tot onderkoopman op basis van zijn voltooide universitaire studie. Maar het had ook als assistent of boekhouder kunnen zijn. Zijn vroeg gestorven oom Johan David werd met een voltooide rechtenstudie als boekhouder aangemonsterd bij dezelfde Kamer.

Gaastra stelt dat het na 1770 regel was dat met elk VOC-schip van de grootste categorie, een schip van 150 voet lang, een onderkoopman meeging. Dit gold alleen voor de Kamer Amsterdam. De schepen van de andere kamers beschikten niet over het vereiste tonnage; zij mochten daarom om het andere jaar een plaats van onderkoopman laten vervullen.

burgemeester van Amsterdam; na de dood van de Prinses-Gouvernante was de macht van de burgemeesters Hop, Temminck en Hasselaer groter dan ooit.

32 Ooms Carel Gustaaf en Johan Warnar bevonden zich nog in Tegal c.q. in Surat (Bijlage III).

33 Honoré Naber, 'Artikelbrieven', 520.

34 NA, Collectie Hope inv. nr. 30, Iman Willem Falck aan Thomas Hope, 20 oktober 1763.

35 Lequin, *Personeel*, 56, met verwijzing naar Van Dam, *Beschryvinge van de Oostindische Compagnie*, 557.

36 Lequin, *Personeel*, 53; NA, VOC inv. nr. 242, Resolutie van de Kamer Amsterdam, 20 oktober 1687.

37 NA, VOC inv. nr. 128, Resolutie Raad, 21 oktober 1755.

38 NIP 4, 546, 28 augustus 1742.

Na 1772 werd op verzoek van de opperbewindhebber het recht van drie onderkoopmanplaatsen aan de Prins gegund.³⁹ Volgens Lequin hadden enkele bewindhebbers – maar hij onderbouwt dit niet – het recht om tijdens hun ambtsperiode een onderkoopmanschap toe te delen aan een hun bekendstaand, gekwalificeerd persoon.⁴⁰

De aanmonstering van de beide Falcken verliep met enige zekerheid iets anders dan in de ‘Gedenkschriften’ staat vermeld. Over enig contact tussen hen en Gerard Arnout Hasselaer is niets terug te vinden in een brief of document. De families Falck en Hasselaer kenden elkaar wel degelijk; zij waren verwant aan elkaar via de familie Kien waartoe de vrouw van oom Carel Gustaaf behoorde.⁴¹ De Hasselaers in de Compagnie en de Falcken maakten deel uit van dezelfde sociale cirkels op Java en daarna in de Republiek. Zowel George Tammo als Carel Gustaaf onderhielden vriendschappelijke banden met de opperkoopman Pieter Cornelis, resident van Cheribon.⁴² Hij was een neef van de bewindhebber Gerard Arnout Hasselaer.⁴³

Iman schreef de opperkoopman aan met ‘Wel Edele Gestrenghe Heer en hoog geëerde vriend’. Het laatste woord duidde een andersoortige band aan hetgeen ook uit de inhoud en toonzetting van de brieven blijkt; heel beleefd, open en familiair.

Uit de bronnen⁴⁴ komt alleen Thomas Hope als bemiddelaar van Iman naar voren. Hetzelfde gold vermoedelijk voor Otto. Iman schreef aan Hope, dat hij hoopte van zijn diensten gebruik te mogen maken en ‘Buiten Staat acht ik mij om UwEdele in deese gewesten vanuit of dienst te weezen ...’.⁴⁵ Hope beval niet alleen Iman Falck aan, maar zou als zijn patroon gaan optreden.

39 Gaastra, ‘VOC als werkgever’, 39.

40 Lequin, *Personeel*, 55.

41 Bijlage III.

42 Pieter Cornelis Hasselaer (Batavia, 1720-Amsterdam, 1795), zoon van Cornelis, directeur-generaal te Batavia en A.M. Pasquis de Charonnes dochter van Maurits en Balthazarina Kien; 1733 naar Patria; 1735 Heer van beide Eemnessen na aankoop van deze heerlijkheid; Pieter huwde (1) Clara Wendela Sautijn, dochter bewindhebber VOC, (2) Geertruida Johanna Mossel, dochter Gouverneur-Generaal, (3) Clara Elisabeth van Haeften, dochter advocaat Hof van Utrecht en vervolgens raad in de vroedschap van Utrecht; broer Nicolaas, studiegenoot Iman Willem Falck (Bijlage III); 1746 commissaris 100ste penning te Amsterdam; 1749 schepen; 1754-1755 raad in de vroedschap; 1755 uitgevaren voor Kamer Amsterdam als waterfiskaa fiscaal (opperkoopman); 1756 Batavia; 1757 directeur van Cheribon; 1765 Batavia Hoge Regering, extraordinaris raad; 1771 verlost, admiraal retourvloot samen met opperkoopman Jan Vos, neef van Gouverneur-Generaal Van der Parra; 1773-1794 zevenmaal burgemeester van Amsterdam, geen raad in de vroedschap hoewel zijn zwager mr. Pieter Hartsinck hem had waargenomen. (Elias, *Vroedschap*, 128; KHA, Archief Willem V inv. nr. 1390; Gaastra *Gelderlezing*, 29; NP, 1910; De Balbian Verster, ‘Mr. Pieter Cornelis Hasselaer’). De echtgenote van Carel Gustaaf Falck, Johanna Maria Cornelia Kien was een nicht van Pieter Cornelis.

43 Archieven in NA, KHA, RUL en HUA.

44 NA, Collectie Hope inv. nr. 28, Iman Willem Falck aan Thomas Hope, 15 oktober 1757 ‘... herhaalende daarbij mijn nederigste dankbetuigingen voor de onverdiende gunste, door UwEd.. In mijn jongste sollicitatie in Nederland aan mij bewezen. Ik neeme de vrijheid van mij nogmaals in UwEd. Hooge Gunste en vriendschap te bevelen ... de eere hebbe mij met alle verschuldigde onderdaanigheid te onderschrijven, ...’; NA, Collectie Falck 3, Iman Willem Falck aan Sybrandus Columba, 20 juli 1765.

45 NA, Collectie Hope inv. nr. 30, Iman Willem Falck aan Thomas Hope, 31 oktober 1764.

4.3 Vóór de Kamer Amsterdam

De beide neven Falck maakten na hun aanstelling hun scheepskisten in orde⁴⁶ en namen afscheid van hun familie en andere dierbaren. Vervolgens was het wachten op de oproep dat zij zich moesten melden aan boord van het VOC-schip *Amelisweert* op de rede van Texel. Op het moment dat het schip volledig vaargereed, beladen en voorzien was van de scheepsbrief en overige orders van de bewindhebbers, kon het bij gunstige wind vertrekken. Vanaf dat moment kwam het er op aan dat de neven de zware zeereis naar Batavia zouden overleven en zouden doorzetten hun doelen te bereiken via promotie, fortuin en veel geluk. Het was onderweg zaak gevrijwaard te blijven van averij, schipbreuk, oorlogsgeweld, ziektes en ander ongemak. Zij kregen als dienaren van de Compagnie te maken met bewindhebbers en raden die hen van hoog tot laag beschouwden als een instrument waarmee zo groot mogelijke winsten moesten worden behaald tegen zo gering mogelijke kosten.⁴⁷ In de praktijk ging het volgens Lequin 'de Bewindhebbers er om de dienaren op een slimme manier te laten samensmelten met het monopolistische belang van de Compagnie en haar aandeelhouders. Met het individuele belang werd rekening gehouden zolang de winst maar zo hoog mogelijk was en de onkosten beheersbaar bleven'. De Compagnie streefde er naar het monopolie te krijgen of te handhaven op een zo groot mogelijk aantal producten. Indien dit niet mogelijk was, omdat zij niet de macht bezat de monopolie af te dwingen, ging het er om de handel zo winstgevend mogelijk te laten zijn. Het handelen van de dienaren zelf was voor het merendeel gericht op het verkrijgen van geldelijk fortuin en het zich wel bevinden tijdens hun verblijf. De weg daarnaar toe was vaak buitengewoon zwaar, vol met risico's en voor velen onhaalbaar.

Lequin heeft gelijk met zijn constatering over de Compagnie, toch hadden de bewindhebbers ook rekening te houden met krachtige persoonlijkheden zoals vele leden van de Hoge Regering, enige gouverneurs en een aantal commandeurs. Iman Willem Falck was als gouverneur van Ceylon een van deze persoonlijkheden, loyaal maar met een eigen visie.

Voor hem was het binnenhalen van fortuin niet de hoogste prioriteit. Hij zou zich gedurende zijn leven in de Oost verzetten tegen ongebreidelde geldwinning ten eigen bate. Falck merkte op dat velen meenden dat hij wel zou bijdraaien wanneer hij op hogere posten terecht kwam en in de gelegenheid was zich te verzekeren van fortuin. Tien jaar na zijn vertrek naar de Oost schreef hij 'te hopen altijd het tegendeel vol te houden en betuigde nog nimmer, door Godsgenade, beleef[t] te hebben, dat ik om 't geld eenige verzekering [hebbe] gedaan.'⁴⁸

⁴⁶ Er was bij reglement van 1742 precies bepaald wat mocht worden meegenomen op grond van de rang van aanstelling; voor een onderkoopman waren dat twee kisten met plunje; vier pijpen, acht flessen wijn en twaalf hammen. Hier buiten om mochten geen 'koopmanschappen' worden meegenomen.

⁴⁷ Lequin, *Personeel*, 79.

⁴⁸ NA, Collectie Hope inv. nr. 34, Iman Willem Falck aan Thomas Hope, 13 november 1767.

4.4 Conclusie

Enerzijds werd in dit hoofdstuk de formele gang van de beide neven naar de Kamer Amsterdam geschetst en toegelicht wat daar plaatsvond, anderzijds de individuele ‘arbeidsverhouding’ en de werking van het gangbare patronagestelsel belicht.

Het stelsel was cruciaal voor de kansen voor zonen van de hoge en lagere elite in de Republiek bij de Compagnie. De patroon-cliëntverhouding, vriendschappen en (familie)netwerken in vele varianten vormen de sleutel tot het inzicht in de Compagnie samenleving in de achttiende eeuw. Dit gold eveneens voor de achtergronden van Falck.

Zonder een patroon zou hij ondanks zijn opleiding en achtergrond nergens zijn gekomen. Met een patroon als Hope met diens enorme netwerk beschikte Falck over een geweldige springplank.